

Kronik Böbrek Hastalarında Bitkisel Ürün Kullanımı

Herbal Product Use in Patients with Chronic Kidney Disease

ÖZ

AMAÇ: Günümüzde hastalıkların tanı ve tedavisinde sağlanan gelişmelere karşın, kronik hastalığa sahip bireyler bitkisel ürünleri daha sık kullanmaktadırlar. Çalışmamızın amacı, bölgemizde kronik böbrek hastalarının bitkisel ürün kullanım oranını, kullanılan ürünleri, bilgi kaynaklarını, doktorlarına bu konuda bilgi verip vermediklerini, kullanılan ürünlerin maliyetini araştırmaktır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER: Araştırma, 100 kronik böbrek hastası ile yapılmıştır. Hastalarla ilgili veriler bir anket formu kullanılarak toplanmıştır.

BULGULAR: Çalışmamızda bitkisel ürün kullanım oranını %37 olarak bulduk. En sık kullanılan bitkisel ürünler, hazır ürünler ve ısırgan otu idi. Bitkisel ürün kullanan ve kullanmayan hastalarımız arasında yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, medeni durum bakımından fark yoktu ($p>0,05$). Hastaların %87'si kullandıkları ürünün maliyetinin aylık 50 TL'nin altında olduğunu belirtti. Bitkisel ürün kullanan hastaların %78,4'ü kullandığı ürün hakkında doktoruna bilgi vermemiştir.

SONUÇ: Kronik böbrek hastalarının önemli bir kısmı bitkisel ürün kullanmaktadır ve bu konuda doktorlarına bilgi vermemektedirler. Kronik böbrek hastalarını izleyen hekimler, hastalarının bitkisel ürün kullanıp kullanmadığını sorgulamalıdır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Kronik böbrek hastalığı, Bitkisel ürün, Alternatif tıp

ABSTRACT

OBJECTIVE: Recently, despite the developments in diagnosis and treatment of diseases, herbal product use in patients with chronic diseases has become more frequent. The aim of our study was to investigate the frequency of herbal medicine use in patients with chronic kidney disease (CKD), used products, source of information, whether they were giving information to their clinicians about this subject and cost of used products.

MATERIAL and METHODS: The investigation has been performed with 100 CKD patients. A questionnaire form has been used in collecting data about the patients.

RESULTS: The herbal use rate in our study was 37%. The most used herbal products were ready products and stinging nettle. There was no relation between herbal product use and age, gender, education level, marital status ($p>0.05$). 87% of the patients indicated that monthly cost of the product was lower than 50 Turkish Liras. 78.4% of the patients defined that they didn't give information to their clinicians about the herbal product they used.

CONCLUSION: A significant part of the patients with CKD use herbal products and do not give information to the clinicians about this subject. The physicians following the patients with CKD should examine the use of herbal products.

KEY WORDS: Chronic kidney disease, Herbal product, Alternative medicine

Cem BİÇEN¹
Emre ERDEM²
Coşkun KAYA²
Ahmet KARATAŞ²
Özde ELVER¹
Tekin AKPOLAT²

- 1 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, İç Hastalıkları Anabilim Dalı, Samsun, Türkiye
- 2 Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi, Nefroloji Bilim Dalı, Samsun, Türkiye

Geliş Tarihi : 26.09.2011

Kabul Tarihi : 05.11.2011

Yazışma Adresi:

Emre ERDEM

Ondokuz Mayıs Üniversitesi Tıp Fakültesi,
Nefroloji Bilim Dalı, Samsun, Türkiye

Tel : 0 505 548 90 02

E-posta : emredlk@yahoo.com

GİRİŞ

Tamamlayıcı ve alternatif tıp (TAT) uygulamaları günümüzde giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. TAT oldukça geniş bir alanı kapsar ve sürekli değişmektedir. Geleneksel tıp (Batı tıbbı) uygulamaları dışında kalan bütün sağlık hizmetlerini, yöntemlerini, uygulamalarını ve bunlara eşlik eden kuram ve inançları kapsayan geniş bir sağlık alanıdır (1). Tamamlayıcı ve alternatif tıp değişik sınıflara ayrılmıştır. Bu sınıflandırma içerisinde; doğal ürünler (bitkiler, vitaminler, mineraller, balık yağı), zihin ve bedene dayalı uygulamalar (meditasyon, akupunktur), el ve bedene dayalı uygulamalar (Masaj), diğer TAT tipleri (Çin tıbbı, nöropati, hemopati, Pilates, terapötik dokunma) vardır. Bunlar arasında hastalar tarafından en sık tercih edilen bitkisel ürünlerdir (1).

Kronik böbrek hastalığı (KBH) dünyada giderek yaygınlaşan bir halk sağlığı sorunudur. KBH ilerleyerek son dönem böbrek yetmezliğine yol açabilir ve son dönem böbrek yetmezliğinde de kardiyovasküler komplikasyonlar artmıştır. Ülkemizde yapılan bir çalışmada KBH yaygınlığı %15,7 olarak saptanmıştır (2). Diyaliz tedavisi almayan kronik böbrek hastaları hastalığın ilerlemesini engellemek için, diyaliz hastaları ise diyalizin yol açtığı bulgular ve sorunlardan kurtulmak için alternatif tıp yöntemlerini, özellikle de bitkisel ürünleri kullanmaktadırlar. Bununla birlikte hastaların kullandığı bitkisel ürünlerin güvenilirliği tartışmalıdır (3).

Çalışmamızın amacı, bölgemizde kronik böbrek hastalarının bitkisel ürün kullanım oranını, kullanılan ürünleri, kullanım sıklığını, kullanım süresini, bilgi kaynaklarını, hekimlerine bu konuda bilgi verip vermediklerini ve kullanılan ürünlerin maliyetini araştırmaktır.

GEREÇ ve YÖNTEMLER

Araştırma merkezimizde izlenen 100 kronik böbrek hastası ile yapıldı. Kronik böbrek hastaları içinde 44 hasta hemodiyaliz tedavisi oluyordu. 6 hastaya böbrek nakli yapılmıştı. 50 hasta ise diyaliz öncesi kronik böbrek hastalığı olarak izleniyordu.

Hastalarla ilgili veriler anket formu kullanılarak elde edildi. Anket formu hastaların demografik özellikleri ile ilgili sorular ve kullanıyorlarsa bitkisel ürün ile ilgili sorular içermekte idi. Bitkisel ürün kullanımı ile ilgili anket soruları Tablo I'de gösterilmiştir.

İstatistiksel analizler yapılırken, iki grup arasında sıklıklar bakımından fark olup olmadığı Ki kare testi ile değerlendirildi. İki grup arasındaki ortalamaların karşılaştırılmasında Student t testi kullanıldı. Tanımlayıcı istatistikler, sürekli değişkenlerde aritmetik ortalama $\pm$ standart sapma olarak, kesikli değişkenler ise yüzde (%) olarak tanımlandı. P değerinin 0,05'in altında olduğu durumlar istatistiksel olarak anlamlı kabul edildi.

BULGULAR

Çalışmamızdaki 100 hastanın 41'i kadın 59'u erkekti. Hastaların yaş ortalaması $58,2 \pm 16,2$ yıl (22-87) idi. Hastaların 37'si (%37) bitkisel tedavi yöntemlerinden birini ya da birkaçını kullandıklarını belirttiler. Bitkisel ürün kullanan ve kullanmayan hastalarımız arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi bakımından fark yoktu ($p>0,05$) (Tablo II). Hastalarımızın 44'ü hemodiyaliz tedavisi oluyordu. 6 hastaya böbrek nakli yapılmıştı. 50 hasta ise diyaliz öncesi kronik böbrek hastalığı olarak izleniyordu. 44 hemodiyaliz hastasının 17'si (%38,6), böbrek nakli yapılan 6 hastadan 1'i (%16,7) ve 50 diyaliz öncesi kronik böbrek hastasının 19'u (%38) bitkisel ürün kullandığını belirtti. Böbrek yerine koyma tedavisi alan (hemodiyalize giren veya böbrek nakli yapılan) hastalarımız ile diyaliz öncesi kronik böbrek hastası olarak izlenenler arasında bitkisel ürün kullanımı açısından fark saptanmadı ($p>0,05$) (Tablo II).

En sık tercih edilen bitkisel ürünler, aktarlarda veya internet üzerinden satılan hazır ürünler (altın otu, yoğurt otu, pelin otu, kırkkilit otu ve karışimleri) ile ısırgan otu idi. Maydanöz ve sarımsak da diğer sık tercih edilen ürünlerdendi (Tablo III). Bitkisel ürün kullanan hastaların %67,6'sında ürünü hastaya bir yakını tavsiye etmişti. Hastaların %29,7'si ise ürünü kendisi bulup kullanmaya başlamıştı. Ürünü kendi bulanlar, ürün hakkında bilgiyi en çok radyo veya televizyondan duyup

Tablo I: Kronik böbrek hastalarında bitkisel ürün kullanımı ile ilgili anket soruları

Soru	Bitkisel ürün kullanımı ile ilgili anket soruları
1	Hastalığınıza iyi geldiğini düşündüğünüz bitkisel ürün veya gıda kullandınız mı? EVET cevabı verildi ise;
2	Hastalığa iyi geldiği düşünülüp kullandığınız ürünler nelerdir?
3	Hastalığınıza iyi geldiğini düşündüğünüz bitkisel ürün ve gıda kullanılmasını size kim tavsiye etti?
4	Hastalığınıza iyi geldiğini düşündüğünüz bitkisel ürün ve gıdaları kim araştırdı?
5	Kullandığınız yöntem ile ilgili bilgileri nereden aldınız?
6	Hastalığınıza iyi geldiğini düşündüğünüz bitkisel ürün ve gıdaları kullanma sıklığınız nedir?
7	Hastalığınıza iyi geldiğini düşündüğünüz ve kullandığınız bitkisel ürün ve gıdaları doktorunuzla paylaştınız mı?
8	Bitkisel ürün veya gıdayı ne zamandır kullanıyorsunuz ?
9	Sürekli kullanıyorsanız bitkisel ürün veya gıda kullanımının size aylık maliyeti nedir?

Tablo II: Bitkisel ürün kullanan ve kullanmayan hastaların özellikleri.

Hasta özelliği	Bitkisel ürün kullanmayan hastalar (n=63)	Bitkisel ürün kullanan hastalar (n=37)	P değeri
Yaş ortalaması (yıl)	58,4 ± 16,1	57,9 ± 16,4	p:0,877
Cinsiyet			
Kadın	29	12	p:0,182
Erkek	34	25	
Medeni Durum			
Evli	43	25	p:0,929
Bekar	7	5	
Eşi Ölmüş	13	7	
Eğitim düzeyi			
Okula gitmemiş	21	7	p:0,204
İlk veya ortaokul mezunu	28	17	
Lise veya üniversite mezunu	14	13	
KBH durumu			
Diyaliz öncesi KBH	31	19	p:0,836
Böbrek nakli yapılan veya hemodiyalize giren	32	18	

Tablo III: Hastaların kullandığı bitkisel ürünler.

Hastaların kullandığı bitkisel ürünler	Hasta Sayısı (n:37)
Hazır ürünler (İnternet üzerinden ya da aktarlardan)	7
Isırgan otu	7
Maydanoz	5
Limon + sarımsak	3
Sarımsak	2
Kaynak suyu	1
Mısır püskülü	1
Gökçe otu	1
Nar suyu	1
Kekik suyu	1
Ceviz suyu	1
Limon + ıhlamur	1
Oğul otu + rezene	1
Zencefil + elma sirkesi	1
Maydanoz + ayva yaprağı	1
Kiraz sapı + kuşburnu sapı	1
Maydanoz + ceviz kabuğu + mısır püskülü	1
Isırgan otu + karabaş otu + mısır püskülü	1

öğrenmişlerdi. Hastaların %70,3'ü herhangi bir araştırma yapmadan, ilk duydukları bilgiler üzerine ürünü kullanmaya başlamıştı. Bitkisel ürün kullanan hastalarımızın %73'ü ürünü her gün kullanıyordu. Yine bitkisel ürün alan hastalarımızın %54'ü ürünü bir yıldan uzun süredir kullanmakta idi. Ürünün hastaya olan aylık maliyetini araştırdığımız zaman hastaların %87'si 50 TL'dan daha az olduğunu belirtti (Tablo IV).

Bitkisel ürün kullanan hastaların 8'i (%21.6) kullandığı bitkisel ürün hakkında doktoruna bilgi verdiklerini, 29'u (%78.4) ise kullandığı bitkisel ürün hakkında doktoruna bilgi vermediklerini belirtmiştir.

TARTIŞMA

Bitkisel ürünlerin kullanımının giderek artmasına karşın bu ürünlerin güvenilirliği tartışmalıdır. Bitkisel ürünler KBH olan hastalar için tehlikeli olabilir. Bu ürünlerin kronik böbrek yetmezliğindeki farmakokinetiği bilinmemektedir. Günümüzde kullanılan tıbbi ilaçların böbrek yetmezliğinde farmakokinetiği değişebilmektedir. Bitkisel ürünlerinde böbrek yetmezliğinde emilimi, dağılımı, metabolizması ve atılımı değişebilir ve hastalar için toksik olabilirler. Bitkisel ürünler birçok bileşikten meydana gelir ve farklı birçok etkin metabolit içerebilir. Bundan dolayı bu ürünlerin farmakokinetiğini araştırmak zordur. Ayrıca kronik böbrek hastalarının rutin kullandıkları ilaçlarla bitkisel ürünler etkileşebilir. İlaçların plazma konsantrasyonlarını azaltabilir veya artırabilirler. Bitkisel ürünlerden bazıları nefrotoksik de olabilir (3).

Tablo IV: Bitkisel ürün kullanan hastaların özellikleri.

Bitkisel Ürün Kullanımını Tavsiye Eden	Hasta Sayısı (n)	Yüzde (%)
Yakınım	25	67.6
Kendim	11	29.7
Doktorum	1	2.7
Toplam	37	100
Bitkisel Ürün Hakkında Araştırma		
Araştırma yapmadım	26	70.3
Yakınım araştırma yaptı	6	16.2
Kendim araştırma yaptım	5	13.5
Toplam	37	100
Bitkisel Ürün Hakkında Bilgi Kaynağı		
Komşu, akraba, arkadaş	25	67.6
Televizyon, radyo	5	13.5
Gazete, dergi, kitap	4	10.8
İnternet	1	2.7
Doktor	1	2.7
Sokak ilanı, broşür	1	2.7
Toplam	37	100
Bitkisel Ürün Kullanma Sıklığı		
Her gün	27	73
Haftada iki-üç defa	4	10.8
Haftada bir defa	5	13.5
On beş günde bir defa	1	2.7
Toplam	37	100
Bitkisel Ürün Kullanma Süresi		
Bir aydan az	14	37.8
Bir-üç ay	1	2.7
Üç-on iki ay	2	5.4
Bir yıldan fazla	20	54.1
Toplam	37	100
Aylık Maliyet		
0-50 TL	32	86.5
50-250 TL	5	13.5
Toplam	37	100

Kronik böbrek hastalarının bitkisel ürün kullanım sıklığı çeşitli çalışmalarda araştırılmıştır. Bazı çalışmalar TAT kullanım sıklığını araştırırken diğer çalışmalar da bitkisel ürün kullanım sıklığını araştırmışlardır. Kronik böbrek hastalarında bitkisel ürün kullanım sıklığı %14 ile %28 arasında değişirken (4,5), TAT kullanım sıklığı ise %18-%57 arasında bulunmuştur (6,7,8).

Türkiye’de hemodiyaliz hastaları ile yapılan bir çalışmada hastaların bitkisel ürün kullanım sıklığı %28,1 olarak bulunmuştur. Hastalar 39 farklı bitkisel ürün kullanmışlardır. Sarımsak, ıhlamur ve ısırgan en sık kullanılan bitkisel ürünler olarak bulunmuştur. Bitkisel ürün kullanan hastaların %81’i hastalığı tedavi etmek amacı ile ürünleri kullandıklarını belirtmişlerdir. Bitkisel ürün kullanan ve kullanmayan hastalar arasında eğitim düzeyi, yaş, cinsiyet bakımından bir fark bulunmamıştır. Evli olanların daha sık bitkisel ürün kullandığı saptanmıştır (4).

Amerika’da hemodiyaliz ve periton diyalizi hastaları ile yapılan bir çalışmada hastaların %14,4’ü bitkisel ürün kullandıklarını belirtmişlerdir. 16 farklı bitkisel ürün kullanıldığı bulunmuştur. Sarımsak en sık tercih edilen bitkisel ürün olmuştur. Eğitim düzeyi yüksek olan hastaların daha sık bitkisel ürün kullandığı bulunmuştur (5).

Ülkemizde prediyaliz kronik böbrek hastaları ile yapılan bir çalışmada hastaların %25,2’sinin TAT yöntemlerinden birini kullandığı saptanmıştır. TAT kullanan hastalarında %16,8’inin bitkisel ürünleri kullandıkları bulunmuştur. En sık tercih edilen bitkisel ürün sarımsak sonra ise ıhlamur çayı olarak bulunmuştur. Kadınların ve eğitim düzeyi yüksek olanların daha sık olarak TAT yöntemlerinden birinin kullandıkları saptanmıştır (6).

Çalışmamızda, kronik böbrek hastalarında bitkisel ürün kullanım oranını %37 olarak saptadık. Bitkisel ürün kullanan ve kullanmayan hastalarımız arasında yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim düzeyi bakımından fark yoktu. En çok kullanılan ürünler ise hazır ürünler ve ısırgan otu idi. Maydanoz ve sarımsak ise diğer sık tercih edilen ürünlerdendi. Hastalarımızın bitkisel ürün kullanım sıklığının diğer çalışmalara yakın olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamızda hastaların en sık tercih ettiği ürünler aktarlarda satılan hazır bitkisel karışımlar ve ısırgan otu idi. Diğer çalışmalarda ise kronik böbrek hastalarının en sık tercih ettiği ürün genelde sarımsak idi (4,5,6). Bölgemizde hazır ürünlerin sık kullanılmasının nedeni aktarların günümüzde giderek yaygınlaşması ve hazır ürünlerin reklamlarının daha fazla yapılması olabilir. ısırgan otu da bölgemizde sık bulunmasından dolayı daha fazla tercih edilmiş olabilir.

Bitkisel ürün kullanan hastalarımızın çoğunun ürün ile ilgili bilgi kaynağı bir yakını/tanıdığı iken televizyon/radyo ikinci sıradaki hasta bilgi kaynağı idi. Farklı çalışmalarda da benzer sonuçlar bulunmuştur. Aile bireyleri, diğer hastalar ile televizyon/radyo/internet en sık hasta bilgi kaynağı olarak saptanmıştır (4,6). Hastaların bilgi kaynağının doktor olmamasının nedeni, doktorların bitkisel ürünler hakkında

yeterli bilgilerinin olmaması veya hastanın bu ürünler hakkında doktoruna başvuramamış olması olabilir.

Bitkisel ürün kullanan hastalarımızın %78'i kullandıkları ürün hakkında doktoruna bilgi vermemişti. Hastalar kullandıkları TAT yöntemleri ile ilgili olarak doktorlarına bilgi vermedikleri diğer çalışmalarda da gösterilmiştir (4,6,9). Hastaların doktorlarına kullandıkları bitkisel ürün ile ilgili bilgi vermemelerinin veya ürün hakkında konuşamamalarının nedeni doktorların bu yöntemlere karşı olmaları, bu yöntemler hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları da olabilir (9). Hekimler de genelde hastalarına TAT yöntemlerinden birini kullanıp kullanmadıklarını sormamaktadır. Ülkemizde yapılan bir çalışmada hekimlerin sadece %28,2'sinin hastalarına bitkisel ürün kullanıp kullanmadıklarını sordukları bulunmuştur (10). Ayrıca bitkisel ürün kullanan hastaların asıl medikal tedavilerini aksatabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Doktorlar hastalarının bitkisel ürün kullanıp kullanmadığını sorgulamalıdır.

Çalışmamızda, bitkisel ürün kullanan hastalarda ürünün aylık toplam maliyeti 50 TL'nin altında idi. Bu durum sıklıkla kolay ulaşılabilir, aktarlarda ucuz satılan ürünlerin tercih edilmesi ile hastanın evinde günlük olarak temin edebileceği ürünleri kullanılıyor olmasına bağlanabilir. Son zamanlarda yazılı ve görsel medyada bitkisel ilaçlar ile ilgili birçok tartışma olmasına karşın bizim çalışmamızda bitkisel ürün kullanımı masum gibi durmaktadır ve hastalara fazla maliyeti olmamıştır.

Sonuç olarak kronik böbrek hastaları bitkisel ürünleri yaygın şekilde kullanmaktadırlar. Hastalar genelde doktorlarına bu konuda bilgi vermemektedirler. Kronik böbrek hastalarını takip eden hekimler hastalarının bitkisel ürün kullanıp kullanmadığını mutlaka sorgulamalıdır. Kullanılan bu ürünlerin böbrek yetmezliğinde metabolizması farklı olabilir ve hastalar için toksik düzeye erişebilir.

KAYNAKLAR

1. <http://nccam.nih.gov/health/whatiscam> (01.08.2011)
2. Süleymanlar G, Utaş C, Arınoy T, Ateş K, Altun B, Altıparmak MR, Eceder T, Yılmaz ME, Çamsarı T, Başçı A, Odabas AR, Serdengeçti K: A population-based survey of chronic renal disease in Turkey-the CREDIT study. *Nephrol Dial Transplant* 2011; 26: 1862-1871
3. Dahl NV: Herbs and supplements in dialysis patients: Panacea or poison? *Semin Dial* 2001; 14: 186-192
4. Kara B: Herbal product use in a sample of Turkish patients undergoing hemodialysis. *J Clin Nurs* 2009; 18: 2197-2205
5. Kleshinski JF, Crews C, Fry E, Stewart B, Reinhart C, Tolliver J, Khuder S: A survey of herbal product use in a dialysis population in Northwest Ohio. *J Ren Nutr* 2003; 13: 93-97
6. Akyol AD, Yildirim Y, Tokar E, Yavuz B: The use of complementary and alternative medicine among chronic renal failure patients. *J Clin Nurs* 2011; 20: 1035-1043
7. Nowack R, Balle C, Birnkammer F, Koch W, Sessler R, Birck R: Complementary and alternative medications consumed by renal patients in southern Germany. *J Ren Nutr* 2009; 19: 211-219
8. Duncan HJ, Pittman S, Govil A, Sorn L, Bissler G, Schultz T, Faith J, Kant S, Roy-Chaudhury P: Alternative medicine use in dialysis patients: Potential for good and bad! *Nephron Clin Pract* 2007; 105: 108-113
9. Crawford NW, Cincotta DR, Lim A, Powell CV: A cross-sectional survey of complementary and alternative medicine use by children and adolescents attending the University Hospital of Wales. *BMC Complement Altern Med* 2006; 6: 16
10. Gamsızkan Z, Kurt E, Yücel A, Kartal M: Hekimlerin fitoterapi ürünlerine bakış açısı. *J Clin Anal Med* 2011; 2: 1-3